TÜRK DEVLETLERİ PARLAMENTER ASAMBLESİ

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ KOMİSYONU

ON BİRİNCİ TOPLANTI

Bişkek, 19 Nisan 2024

RAPOR

TÜRKPA ÜYESİ DEVLETLERİN TİCARET MİSYONLARI: ULUSAL EKONOMİYİ GÜÇLENDİRMEK VE ORTAK EKONOMİK İŞBİRLİĞİNE KATKIDA BULUNMAK

GİRİŞ

Türkiye'nin Ankara şehrinde düzenlenen TÜRKPA On İkinci Genel Kurulunda kabul edilen 2024 Yılı Faaliyet Planı ve TÜRKPA 2023-2028 Stratejik Yol Haritası uyarınca, TÜRKPA Ekonomik İşbirliği Komisyonunun On Birinci Toplantısının ana Gündem maddesi olarak "TÜRKPA Üyesi Ülkelerin Ticaret Misyonları: Ulusal Ekonomiyi Güçlendirmek ve Ortak Ekonomik İşbirliğine Katkıda Bulunmak" konusunun ele alınmasına karar verilmiştir.

Ticaret misyonlarının devletler arasındaki ticaretin ve ticari ilişkilerin geliştirilmesindeki temsili rolü, ülkelerin uluslararası ilişkilerinin genişletilmesini ve derinleştirilmesini kolaylaştırır. Bununla birlikte, ticaret misyonlarının yabancı ülkede müstakil bir kurum olarak veya diplomatik misyonun bir parçası olarak etkin bir şekilde çalışması ekonomilerin gelişmesine katkıda bulunur. Resmi diplomatik misyonlardan önce ticaret misyonlarının açılması, ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin mevcudiyeti açısından ülkeler arasındaki ilişkilerin gerçek durumunu test eder.

Ticaret misyonu, devletin dış pazarlardaki ticari varlığının etkin bir biçimidir ve sadece ulusal ekonominin gelişmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ticari kuruluşların çıkarlarını da korur. TÜRKPA bölgesindeki ticaret misyonları kurumsallaşma açısından modern gereksinimleri karşılayarak oluşturulmuş bir mekanizmaya sahip olmadığı dikkate

alındığında, kamu yönetimi sistemini ekonomik sahadaki uluslararası ilişkilerin meydan okumalarına karşı dünyanın gelişmiş ülkelerinin uygun modellerini incelemeye ihtiyaç vardır.

Ticaret temsilcileri aracılığıyla ihracatın proaktif bir şekilde teşvik edilmesine yönelik uluslararası uygulama, bu mekanizmanın etkililiğini kanıtlamaktadır. Türk devletleri kendi aralarında ve ortaklaşa Asya ve Avrupa pazarlarına ihracatı arttırmak için büyük fırsatlara sahiptir. Türk devletlerinin gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYİH) yaklaşık 1,4 trilyon ABD dolarıdır. Geçen yıl aralarındaki ticaret hacmi 22 milyar ABD dolarını aşmıştır.

Bu bağlamda, Çin, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine uzanan Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergâhı (Orta Koridor) boyunca kargo taşımacılığı için elverişli koşulların yaratılması TÜRKPA üyesi ülkeler için önemli bir görev teşkil etmektedir. Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye 2022 yılında, tıkanıklıkların eşzamanlı olarak kaldırılması ve Trans-Hazar güzergâhının daha da geliştirilmesi için 2022-2027 Yol Haritasını imzalamıştır. Orta Koridor'daki kargo trafiği hacmi 2022 yılında 1,5 milyon tona ulaşarak 2021 yılındaki rakamın 2,5 katına yükselmiştir. İş hacmi kapasitesi 6 milyon tondur; 2023 yılı için trafik hacmi 2,76 milyon ton kargo ile 2022 yılına göre %65 daha fazladır. Kargo akışlarının sorunsuz ve hızlandırılmış bir şekilde yürütülmesi ve ortaya çıkan sorunların hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması için ortak bir sanal sevkiyat merkezi faaliyet göstermektedir.

Çin ve Avrupa arasındaki kargo taşımacılığı koridorunun bir diğer güzergahı da Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu olacaktır. Projenin rolü, Orta ve Batı Asya'da tek bir ulaşım ağı oluşturmaktır. Projenin hayata geçirilmesi Asya'daki ticaret ve ulaşım coğrafyasını genişletecektir. Proje sayesinde Çin'den Kırgızistan ve Özbekistan'a, bu ülkeler üzerinden Avrupa'ya ve Güney Koridoru üzerinden Basra Körfezi ülkelerine taşımacılık gerçekleşecektir. Bunun yanı sıra, TÜRKPA üyesi ülkeler için Güney Koridoru‘nu açacak olan Balıkçı- Celalabad projesi kapsamındaki girişim 2022 yılında Kırgızistan'da başlatılmıştır.

Bununla birlikte, Azerbaycan’da Zengezur koridorunun açılmasıyla hem dünyada hem de TÜRKPA bölgesinde lojistik ve taşımacılık maliyetlerinin devamlı arttığı göz ününe alındığında, Türk devletleri üzerinden yapılan uluslararası ticaret hacmi katlanarak artacaktır.

Türk devletlerinin nüfus artış dinamikleri ve Türk dünyasının 300 milyon nüfusa sahip bir pazar, 1,4 trilyon dolarlık bir ekonomi, 500 milyar doların üzerinde bir ticaret hacmi ve 250 milyar dolarlık bir yatırım hacmine sahip olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir ekonomik potansiyele işaret etmektedir. Türk devletlerinin hammadde ve üretim kaynaklarının çeşitliliği ve her ülkenin birbirine olan ihtiyacı bu işbirliğini gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin turizm, eğitim, sanayi, inşaat, hizmet,

mühendislik ve savunma teknolojileri alanlarındaki kalkınma ve iş gücü kaynakları ile Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol, gaz ve hammadde zenginlikleri, Özbekistan'ın tarım ve turizm potansiyeli, Kırgızistan'ın turizm potansiyeli ve su kaynakları birbirini tamamlamaktadır.

Bu bağlamda, TÜRKPA üyesi devletlerin ulusal ekonomilerini güçlendirmek ve ortak ekonomik işbirliğine katkı sağlamak açısından ticaret temsilcisi ofislerinin rolünü incelemek önem taşımaktadır.

AZERBAYCAN

Uluslararası Para Fonunun (Dünya Ekonomik Görünümü) 2023 yılı tahminlerine göre Azerbaycan'ın GSYH'si 77,4 milyar ABD doları, Dünya Bankasına göre 2022 yılında 78,7 milyar ABD doları, BM İstatistik Bölümüne göre ise 2021 yılında 54,6 milyar ABD doları olarak tespit edilmiştir. Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesine göre, Azerbaycan'ın 2022 yılı toplam ticaret hacmi 52,7 milyar ABD doları olup, bunun 38,2 milyar doları ihracat, 14,5 milyar doları ise ithalattan oluşmaktadır. Aynı zamanda, TÜRKPA üyesi ülkelerden yapılan ihracat 3,6 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %9,4'ünü, ithalat ise 2,8 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %19,3'ünü oluşturmuştur.

Tablo 1: Azerbaycan'ın dış ticaret göstergeleri

(Milyar ABD doları cinsinden, 2022 yılı için)

	Toplam hacim	**TÜRKPA Üye Ülkeler**	**Kazakistan**	**Kırgızistan**	**Türkiye**
Ticaret Cirosu	52.7	6.4	0.598	0.01	5.842
İhracat	38.2	3.6	0.104	0.004	3.544
İthalat	14.5	2.8	0.494	0.006	2.297

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Verileri

Azerbaycan'da, bünyesinde Azerbaycan İhracat ve Yatırımı Teşvik Ajansı (AZPROMO) ve Azerbaycan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ajansı'nın (KOBİA) faaliyet gösterdiği Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı, dış ekonomik ilişkilerin ve dış ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesi ve düzenlenmesi alanında devlet politikasının oluşturulmasından ve uygulanmasının sağlanmasından sorumludur. TÜRKPA üyesi ülkeler ile dış ekonomik işbirliği çerçevesinde, Ekonomi Bakanlığı ticaret ve ekonomik faaliyetin tüm alanlarında hükümetler arası diyaloğu aktif olarak geliştirmektedir. Bu doğrultuda, Azerbaycan ve Kazakistan arasında ekonomik işbirliğine ilişkin Hükümetlerarası Ortak Komisyonu çerçevesinde

20 oturum, Azerbaycan ve Kırgızistan arasında ekonomik ve insani alanlarda işbirliğine ilişkin Hükümetlerarası Komisyon çerçevesinde 5 oturum, Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik işbirliğine ilişkin Hükümetlerarası Ortak Komisyonu çerçevesinde 10 oturum düzenlenmiştir.

Azerbaycan'ın ticaret temsilcisi ofisleri (TTO), Azerbaycan ile yerel ihracatçılar arasında ekonomik ve ticari ilişkiler kurmak, onların çıkarlarını korumak, yerel ürünlerin dış pazarlara ihracatını teşvik etmek ve ekonomik birimler arasında iş ilişkileri tesis etmek için yabancı ülkelerde faaliyet göstermektedir. Ticari temsilcilikler, ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine, Azerbaycan'ın yatırım ikliminin teşvik edilmesine, petrol dışı sektörde ihracatın artırılmasına ve ülkedeki dış ticaret hacminin yükseltilmesine katkıda bulunur.

TTO, potansiyel ortaklara aşağıdaki bilgileri sunmaktadır: Azerbaycan'ın ekonomik göstergeleri ve kalkınmasının mevcut dinamikleri, ülkede ve özellikle işgalden kurtarılmış bölgelerde yeniden imar çalışmaları ve büyük altyapı projeleri, Azerbaycan'da mevcut yatırım fırsatları ve bunların gerçekleşme olasılıkları, ülkede yatırım yapmanın avantajları, yabancı yatırımları korumayı amaçlayan devlet destekleri ve güvenceleri, Azerbaycan'da oluşturulan fırsatlar ve ayrıcalıklar, Azerbaycan'ın transit ve lojistik potansiyeli hakkında kapsamlı bilgi, Nahçıvan bölgesinin ticaret ve yatırım potansiyeli, ülkede iş kurmak ve şirket yönetmek için gereken adımlar, gümrük, vergi ve diğer ilgili alanlardaki mevcut mevzuat, Yatırım Teşvik Belgesi ve diğer elverişli mekanizmalar, Azerbaycan'ın ihracat potansiyeli olan ürün ve hizmetler, "Made in Azerbaijan" markası, ülkenin hammadde kaynakları ve bu konularla ilgili diğer önemli ve ayrıntılı bilgiler.

Ticari ve ekonomik açıdan Azerbaycan ve Kazakistan arasındaki ticaret cirosunun hacmi %40 oranında artarak 460 milyon ABD dolarına ulaştı. Taraflar, iki ülkenin ekonomik potansiyelinin tam olarak farkına varılmasıyla bu rakamı 1 milyar ABD dolarına çıkarmayı hedefliyor. Ticaret cirosuna ek olarak, taraflar ek iş fırsatları yaratmak için aktif olarak çalışmaktadır. Kazakistan Başbakanı'nın 21-22 Haziran 2023 tarihlerindeki resmi ziyareti çerçevesinde Kazakistanlı girişimcilerin Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ve 55 milyon ABD dolarını aşkın anlaşmaların imzalandığı son ticaret heyeti de bunun bir kanıtıdır.

Kazakistan'daki Azerbaycan Ticaret Evi Ekim 2019'da faaliyete başladı. Yakın gelecekte Kazakistan'ın diğer büyük şehirlerinde de (Almatı, Çimkent, Aktöbe, Aktav) Ticaret Evi şubelerinin açılması planlanmaktadır. AZPROMO'ya göre, Kazakistan'daki Azerbaycan Ticaret Evi üzerinden 150.000 ABD doları değerinde ürün ihraç edilmiştir. Kazakistan'da ekonominin çeşitli sektörlerinde Azerbaycan sermayeli 660'tan fazla şirket faaliyet göstermektedir ve 120 ortak Kazak-Azerbaycan şirketi bulunmaktadır. 2006-2020 yılları arasında Azerbaycan'dan Kazakistan'a brüt doğrudan yatırım girişi 306,5 milyon ABD doları olarak kaydedilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 11-12 Ekim 2022 tarihlerinde Kırgızistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret kapsamında, Azerbaycan ve Kırgızistan arasında ikili ekonomik işbirliğinin arttırılması, sanayinin modernizasyonu ve geliştirilmesi, fırsatların etkin bir şekilde kullanılması amacıyla, tamamı Azerbaycan tarafından finanse edilen ve merkezi Bişkek'te bulunan 25 milyon ABD doları sermayeli Azerbaycan-Kırgızistan Kalkınma Fonu'nun kurulmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Fonun yatırımları Kırgızistan'da kayıtlı ticari kuruluşların projelerine yönlendirilecek. Tarım-sanayi kompleksi, enerji, bahçecilik, tekstil endüstrisi, turizm ve diğer alanlardaki öncelikli projeler değerlendirmeye alınacaktır. İş yapılarının ortak faaliyetlerini destekleyen Fon, ülkeler arasındaki bağların gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunacaktır.

Ayrıca, Azerbaycan, Kırgızistan'daki Issık Göl (Isık Göl) kıyısında üç yıl içinde beş yıldızlı bir otel inşa etmeyi planlamaktadır; bu otel önümüzdeki 10 yıl boyunca vergiden muaf olacak ve çalışanların %70'i yerel personelden oluşacaktır.

Azerbaycan-Türkiye İşbirliği Konseyi'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve İlham Aliyev'in huzurunda gerçekleştirilen sekizinci toplantısının ardından, 25 Şubat 2020 tarihinde, mallar üzerindeki vergilerin azaltılmasını veya kaldırılmasını, adil rekabet için elverişli koşullar oluşturulmasını, ticaretin büyümesi için öngörülebilir ve güvenli bir ortam yaratılmasını amaçlayan "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması" imzalandı.

Haziran 2023'ten bu yana faaliyet gösteren TTO, bu süre zarfında Türkiye'deki devlet kurumları ve işletmelerle 50'den fazla toplantı düzenlemiş ve çeşitli etkinliklere katılmıştır. Azerbaycan'ın Türkiye'deki Ticaret Temsilciliği, Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırım fırsatlarını tanıtmak, ekonominin çeşitli sektörlerinde ülkeye yatırımların çekilmesi sürecine katkıda bulunmak ve Azerbaycan mal ve hizmetlerinin Türkiye'ye ihracatını genişletmek, bunun yanı sıra ilgili devlet kurumları ve özel sektör temsilcileriyle potansiyel işbirliği olanaklarını görüşmek amacıyla kurulmuştur.

KAZAKİSTAN

Uluslararası Para Fonunun (Dünya Ekonomik Görünümü) 2023 yılı tahminlerine göre Kazakistan'ın GSYH'si 259,3 milyar ABD doları bulmuşken, Dünya Bankasına göre 2022 yılında 220,6 milyar ABD doları, BM İstatistik Bölümü'ne göre ise 2021 yılında 193 milyar ABD doları olarak tespit edilmiştir. Kazakistan Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı Ulusal İstatistik Bürosuna göre, Kazakistan'ın 2023 yılı toplam ticaret cirosu 139,8 milyar ABD doları olup, bunun 78,7 milyar ABD doları ihracat ve 61,1 milyar ABD doları ithalat olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, TÜRKPA üye ülkelerinden yapılan ihracat 5,5 milyar ABD dolarını aşarak toplam

hacmin %6,9'unu, ithalat ise 2,6 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %4,2'sini oluşturmuştur.

Tablo 2: Kazakistan'ın dış ticaret göstergeleri
(Milyar ABD doları cinsinden, 2023 yılı için)

	Toplam hacim	**TÜRKPA üye ülkeleri**	**Azerbaycan**	**Kırgızistan**	**Türkiye**
Ticaret Cirosu	139.8	8.1	0.529	1.571	6.009
İhracat	78.7	5.5	0.456	1.076	3.969
İthalat	61.1	2.6	0.073	0.495	2.04

Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu Verileri

Kazakistan Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı, Kazakistan'daki dış ticaret faaliyetlerinin oluşturulmasından ve tanımlanmasından sorumlu olup, ticaret ve ekonomik işbirliği ve serbest (tercihli) ticaret anlaşmaları imzalanırken tüm devlet organlarının faaliyetlerinin koordinasyonu görevini yürütmektedir. Aynı zamanda, 2006 yılında Kazakistan Hükümeti ticaret politikasının geliştirilmesi için "QazTrade" Merkezini kurmuştur; bu merkezin ana görevi ihracata yönelik faaliyet gösteren şirketlere devlet desteğinin etkinliğini arttırmak, özellikle yerli ürünlerin satışı alanında küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek ve Kazakistan'ın ihracat potansiyelini arttırmaktır.

Kazakistan Dışişleri Bakanlığı Yatırım Komitesi, yatırımların çekilmesinden sorumludur. Ekonominin öncelikli sektörlerine yabancı yatırım çekerek ve yatırım projelerini kapsamlı bir şekilde destekleyerek Kazakistan'ın sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını teşvik etmek amacıyla Ulusal Şirket "KAZAKH INVEST" 2008 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. "KAZAKH INVEST "in desteğiyle 2022 yılı sonuçlarına göre, yabancı yatırımcıların katılımıyla toplam tutarı yaklaşık 4,1 milyar ABD doları olan ve 6.000'den fazla istihdam yaratan 46 yatırım projesi hayata geçirilmiş, uluslararası standartlar uyarınca 26,5 milyar ABD doları tutarında 207 yatırım teklifi hazırlanmış ve 64 proje için yeni yatırımcılar çekilmiştir.

2006-2020 döneminde Kazakistan'dan Azerbaycan'a brüt doğrudan yatırım girişi 75,7 milyon ABD doları olarak kaydedilmiştir. Ticaret Evlerinin kurulması, Hazar bölgesinde oldukça yaygın bir bölgesel işbirliği biçimidir. Kazakistan, Eylül 2020'de Azerbaycan'da kendi Ticaret Evini kurmuştur. Ticaret Evi, karşılıklı ticaret cirosunu arttırmak ve yatırım bağlarını genişletmek amacıyla kurulmuştur. Ticaret Evi'nin ilk faaliyet aşamasında

Kazak işadamları gıda ve tarım ürünleri, ileride ise hafif ve tekstil sanayi ürünlerini sunmuştur.

Kazakistan, ileri teknolojilerin ve yeniliklerin yaygın bir şekilde tanıtılmasının TÜRKPA üyesi ülkelerin dünya sahnesindeki konumunu güçlendireceğine inanmaktadır. Kazakistan dijital çözümleri oldukça başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Ülkede kamu hizmetlerinin %90'ından fazlası elektronik ortamda sağlanmaktadır. 2026 yılına kadar BT sektörünün ihracat oranının 1 milyar ABD dolarına çıkarılması hedefleniyor. Bu bağlamda, Kazakistan ve Azerbaycan arasında Hazar Denizi'nin dibi boyunca bir fiber optik iletişim hattı (fiber optik hat) inşa etme olasılığı, sadece TÜRKPA bölgesindeki transit trafik için alternatif bir rota oluşturmakla kalmayacak, aynı zamanda TÜRKPA üyesi ülkelerin küresel düzeyde veri lojistiğindeki konumlarını önemli ölçüde güçlendirecektir. Sualtı hattının ana güzergahı Kazakistan'ın Aktav şehrinden Azerbaycan'ın Siyezen şehrine kadar uzanacak ve 340 km'den daha uzun olacaktır. Kazakistan Kurık'tan Bakü yakınlarındaki kenti Buzovna yerleşimine kadar yaklaşık 330 km uzunluğunda bir yedek kanal döşenecektir. Fiber optik ağ döşeme projesi çok önemlidir çünkü bu projenin hayata geçirilmesiyle uluslararası trafiğe ek erişim ve Avrupa'ya yeni bir alternatif güzergâh sağlanacak, bu da küresel trafik akışının Asya ülkelerinden Avrupa'ya geçişini, ağın bağlanabilirliğini ve güvenilirliğini arttırmanın yanı sıra veri depolama ve işleme altyapısının geliştirilmesini sağlayacaktır.

23-24 Eylül 2023 tarihlerinde "İşbirliğinin Sınırlarını Genişletmek" temalı Kazakistan ve Kırgızistan Hükümetlerarası Forumu ve Kazak-Kırgız Hükümetlerarası Konseyi'nin On Birinci toplantısı çerçevesinde işadamları 65 milyon ABD doları değerinde anlaşmalar imzaladı. Ülkeler karşılıklı ticaret seviyesini 2 milyar ABD dolarına çıkarma konusunda anlaştı. Taraflar, bölgenin yatırım ve ihracat olanaklarını, tarım alanındaki işbirliğini ele aldı.

Ayrıca, 8-9 Haziran 2023 tarihlerinde Astana Uluslararası Forumu oturumları sırasında, Kazakistan ve Kırgızistan sınırında bir endüstriyel ticaret ve lojistik kompleksinin oluşturulması ve düzenlenmesine ilişkin bir sözleşme imzalandı. Kompleksin Karas ve Aktilek kontrol noktalarının yakınında yer alması planlanmaktadır. Bu tesisler bütünü, üretim sahaları, mal ve ekipman depolamak için ambarlar ve ulaşım altyapısından oluşacaktır. Bu sayede malların teslimatı hızlanacak ve lojistik maliyetleri azalacaktır. Kompleks, kısa süreli depolama, lojistik, perakende satış yerlerinin kiralanması, satış öncesi hazırlık, malların toplu olarak konsolidasyonu ve yeniden dağıtımı, yükleme ve boşaltma, ihracat-ithalat faaliyetlerine ilişkin belgelendirme, hukuki ve mali danışmanlık hizmetleri sağlayacaktır.

Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik işbirliği yıldan yıla gelişmekte olup, 2022 yılında ticaret cirosu %54 oranında artarak 6,3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2021 yılında Kazakistan'dan Türkiye'ye

yapılan ihracat %39 oranında artarak yaklaşık 3 milyar ABD doları olarak gerçekleşirken, 2021 yılında Türkiye'den Kazakistan'a yapılan ithalat %20,5 oranında artarak 1,1 milyar ABD doları olarak kaydedilmiştir. İki ülke bu rakamı 10 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir. Kazakistan, Türkiye'de bir ticaret temsilcisi atanması konusunu ele almaktadır. Türkiye, gelişmekte olan ekonomiyle, altyapı, tarım ve enerji alanlarında ikili işbirliğinin geliştirilmesi için büyük olanaklara sahiptir. Kazakistan, diğer ülkelerden ithal edilen mallara kıyasla fiyat avantajına sahip çevre dostu tarım ürünlerini Türkiye'ye ihraç etme konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Bunların başında baklagiller, tahıllar ve bitkisel yağ gelmektedir. Öte yandan, ekonominin aşağıdaki sektörleri öncelikli olup ihracatı arttırma potansiyeline sahiptir: makine mühendisliği, demir metalurji, ilaç ve kimya endüstrileri. Ticaret ve ekonomik işbirliğine ilişkin Kazak-Türk Hükümetlerarası Komisyonu toplantıları aktif bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Kazakistan ve Türkiye arasında serbest hizmet ticaretine ilişkin bir Sözleşmenin kabul edilmesi için hazırlıklar devam etmektedir.

KIRGIZİSTAN

Uluslararası Para Fonunun (Dünya Ekonomik Görünümü) 2023 tahminlerine göre, Kırgızistan'ın GSYH'si 12,7 milyar ABD doları olarak hesaplanırken, Dünya Bankasına göre 2022'de 10,9 milyar ABD doları, BM İstatistik Bölümü'ne göre ise 2021'de 8,7 milyar ABD doları olarak kayıtlara geçti. Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesine göre, Kırgızistan'ın 2022 yılı toplam ticaret cirosu 12,1 milyar ABD doları olarak kaydedilmiş olup, bunun 2,3 milyar ABD doları ihracat ve 9,8 milyar ABD doları ithalat olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, TÜRKPA üyesi ülkelerden yapılan ihracat 557,1 milyon ABD dolarını aşarak toplam hacmin %26'sını, ithalat ise 1,3 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %13,2'sini oluşturmuştur.

Tablo 3: Kırgızistan'ın dış ticaret göstergeleri

(Milyar ABD doları cinsinden, 2022 yılı için)

	Toplam hacim	**TÜRKPA Üyesi Ülkeler**	**Azerbaycan**	**Kazakistan**	**Türkiye**
Ticaret Cirosu	12.1	1.857	0.009	1.181	0.629
İhracat	2.3	0.557	0.006	0.411	0.141
İthalat	9.8	1.3	0.003	0.77	0.488

Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi Verileri

Kırgızistan'da ticaret ve dış ekonomik politika meseleleri, Kırgızistan Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından ele alınmakta olup, bu bakanlık altında ihracatı geliştirme ve teşvik için "Kırgız İhracat" Merkezi kurulmuştur. Merkez, mal ve hizmet ihracatının artırılması için elverişli koşullar oluşturmaktadır. Yerel üreticiler, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, diğer ülkelerdeki ithalat prosedürleri ve dış pazar gereksinimleri hakkında yetersiz bilgi nedeniyle dış pazarlara ihracatta birçok zorluklarla karşılaşmaktadır. Ticaret ortakları bulma ve ürünlerini tanıtma konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Girişimciler genellikle ürünlerinin pazarını belirlemek için pazar araştırması yapma kapasitesinden yoksundur. Tespit edilen sorunları çözmek ve yerli ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak için ticaret temsilcisi ofislerinin kurulması önerilmektedir. Kırgızistan'ın ticaret temsilcisi ofisleri, 13 Mart 1992'den beri Kazakistan'da ve 6 Aralık 1996'dan beri Azerbaycan'da, tasfiye kararı alınıncaya, 10 Mayıs 2001'e kadar çalışmıştır. 2022 yılından bu yana, ticaret ve yatırım sahasında ikili işbirliği düzeyini artırmanın yanı sıra dış ekonomik faaliyetlerin etkinliğini artırmak ve Kırgızistan'ın yabancı ülkelerdeki dış ticaret çıkarlarının korunmasını sağlamak amacıyla Kırgızistan'ın Türkiye'deki ticaret temsilcisi ofisi kuruldu. Ticaret Temsilci Ofisi, iki ülke arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

2022 yılında, ekonomik diplomasi yoluyla, Azerbaycan'da iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin geliştirilmesine katkı sağlayacak ve ticaret cirosunun artırılması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacak bir Kırgız Ticaret Evi açıldı. Kırgızistan'ın Azerbaycan'a ihracatının yapısı gıda ürünleri, ilaçlar, akkor lambalar iken, Azerbaycan'dan ithalatın yapısı şeker, sakaroz, çikolata, polietilen, plastik ürünlerdir. İki ülke arasında mal taşımacılığı oluşturmak için, Hazar Denizi'ne ve ardından Azerbaycan'a erişimi olan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun inşa edilmesi planlanmaktadır.

Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliğinin aşamalı gelişimi 2023 yılında 1,3 milyar ABD dolarına ulaştı ve karşılıklı ticarette %12 oranında büyüme kaydedildi. Aynı zamanda Kazakistan ve Kırgızistan, ticaret hacmini 2 milyar ABD dolarına çıkarmak için birlikte çalışmaya devam etmektedir. Bu, Hükümetlerarası Konsey ve Bölgelerarası İşbirliği Forumu gibi ikili işbirliği mekanizmalarının etkin işleyişi ile kolaylaştırılmaktadır.

Türkiye, Kırgızistan'ın ana ticaret ortaklarından biridir ve Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi'nin 2023 yılı 9 aylık sonuçlarına ilişkin resmi verilerine göre, Kırgızistan'ın Türkiye ile dış ticaret hacmi 464 milyon ABD doları olarak kaydedilmiş ve 2022 yılının aynı dönemine kıyasla %3,6 oranında artmıştır. 117,7 milyon ABD doları tutarındaki ihracat %17,7 oranında bir artış gösterirken, 346,3 milyon ABD doları tutarındaki ithalat da %3,1 oranında artış göstermiştir. Hükümetlerarası Kırgız-Türk

Komisyonu, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğinin aşamalı olarak geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle 9 Şubat 2024 tarihinde düzenlenen Komisyonun 11. toplantısında, ihracatı geliştirme ve tanıtımı için "Kırgız İhracat" Merkezi ile Türkiye İhracatçılar Meclisi arasında bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

TÜRKİYE

Uluslararası Para Fonunun (Dünya Ekonomik Görünümü) 2023 yılı tahminlerine göre Türkiye'nin GSYH'si 1,154 trilyon ABD doları, Dünya Bankası'na göre 2022 yılında 906 milyar ABD doları, BM İstatistik Bölümüne göre ise 2021 yılında 819 milyar ABD doları olarak kaydedilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumuna (TÜİK) göre, Türkiye'nin 2023 yılı toplam ticaret cirosu 617,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş olup, bunun 255,4 milyar ABD doları ihracat, 361,8 milyar ABD doları ise ithalat olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, Türk devletlerinden yapılan ihracat 9,9 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %3,9'unu, ithalat ise 8,1 milyar ABD dolarını aşarak toplam hacmin %2,2'sini oluşturmuştur.

Tablo 4: Türkiye'nin dış ticaret göstergeleri

(Milyar ABD doları cinsinden, 2023 yılı için)

	Toplam hacim	**TÜRKPA üye ülkeleri**	**Azerbaycan**	**Kazakistan**	**Kırgızistan**
Ticaret Cirosu	617,2	12,2	4,243	6,472	1,476
İhracat	255,4	7,0	2,802	2,971	1,202
İthalat	361,8	5,2	1,441	3,501	0,274

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri

Türkiye'de dış ticaret faaliyetlerinin kurumsal çerçevesi, Ekonomi Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığını birleştiren 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Türkiye Ticaret Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuştur. Türkiye, TÜRKPA üyesi ülkelerde geniş bir ticaret temsilciliği ağına sahiptir. Bu nedenle Azerbaycan'da Bakü, Gence, Nahçıvan şehirlerinde; Kazakistan'da Astana, Almatı, Aktav gibi şehirlerde ticaret temsilcisi ofisleri bulunmaktadır; Kırgızistan'da ise Bişkek'teki Türk Büyükelçiliği bünyesinde bir ticaret temsilcisi ofisi bulunmaktadır. Türkiye Ticaret Bakanlığı, ülkenin ticaret potansiyelini geliştirmek için TURQUALITY ve UR-GE gibi projeler de dahil olmak üzere bir dizi proje programı geliştirmiştir.

TURQUALITY, uluslararasılaşma potansiyeline sahip Türk şirketlerinin markalaşma sürecini hızlandırmak ve yurtdışında olumlu Türk ürünü imajı yaratmak amacıyla tasarlanmış bir marka oluşturma programıdır. TURQUALITY, "Türkiye" ve "Kalite" kavramlarını bir araya getirerek, sadece yararlanıcı firmaları uluslararası ölçütler seviyesine yükseltmeyi değil, aynı zamanda bu markaların taşıdığı kalite ve yenilik gibi uluslararası kabul görmüş değerler hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi (UR-GE) Projesi, kümelenme yaklaşımı ve proje yaklaşımı ile Türk firmalarının sürdürülebilir ihracatını artırmayı, yeni ihracatçılar yetiştirmeyi ve ortak çalışma imkânları geliştirerek ihracat çeşitlendirilmesini hedeflemektedir. UR-GE Projesi destek programı, proje kapsamındaki firmaların ihracat kabiliyetlerini artırarak uluslararası rekabeti geliştirmeyi amaçlamaktadır. Projede yer alan firmalar adına işbirliği kuruluşları tarafından proje bazlı ihtiyaç analizi, eğitim, danışmanlık, tanıtım, istihdam, yurt dışı pazarlama, alım heyeti ve sanal yurt dışı pazarlama faaliyetlerinin yürütüldüğü entegre bir destek mekanizmasıdır.

Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırım akışı 2003-2023 döneminde 262 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu rakam 1984-2002 döneminde 14,6 milyar ABD doları idi. Türkiye'den yurtdışına yapılan doğrudan yatırımlar 2003-2023 yılları arasında kümülatif bazda 66,2 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracat ağırlıklı olarak makineler, mekanik cihazlar ve aletler, uçaklar, elektrikli makine ve ekipman, plastikler ve bu tip ürünlerden oluşmaktadır. İthalat ise ağırlıklı olarak pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu kumaşlar, alüminyum ve alüminyum ürünleri, plastik ve plastik ürünleri, mineral yakıtlar, yağlar, doğal gazdan oluşmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın Karabağ'da yürüttüğü çalışmalar için Türk şirketleriyle imzaladığı sözleşmelerin değeri 3,4 milyar ABD Dolarını aşmıştır. Azerbaycan devlet bütçesinden 2021-2023 yılları için Karabağ'daki rehabilitasyon ve inşaat çalışmaları için toplam 7 milyar ABD doları tahsis edildi. Aynı zamanda, Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki yatırımları 461 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türk şirketlerinin Azerbaycan'da üstlendiği inşaat projeleri 524 proje kapsamında 16 milyar ABD doları seviyesindedir. Türkiye'nin elektronik ticaret platformları üzerinden Azerbaycan'da aktif olarak alımlar yapıldığını belirtmekte fayda var. Azerbaycanlı alıcıların Türkiye'deki elektronik ticaret platformlarına artan ilgisi kısmen Türk Trendyol platformu fenomeninden kaynaklanmaktadır. Bu ticaret platformu özellikle Azerbaycan'da popülerdir ve ülkedeki pazar payı itibariyle en büyük paya sahiptir.

Türkiye, Kazakistan'ın dört ana ticaret ortağından biridir. Yatırım işbirliği de dinamik bir şekilde gelişmektedir. Kazakistan'da 4.300'den fazla

Türk sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. Girişimci topluluğu mevcut bağları güçlendirmenin yanı sıra çeşitli sektörlerde yeni bağlantılar kurmaktadır. Türk girişimciler Kazakistan'da özellikle gıda, medikal ve kimya, inşaat, otel ve imalat sektörlerinde oldukça aktiftir. Kazakistan'da Türk inşaat şirketleri toplam değeri 28 milyar ABD doları olan yaklaşık 500 proje üstlenmiştir. Türkiye'nin Kazakistan'a başlıca ihracatı yarı mamul ürünler, mücevherat ve bileşenleri, tohumlar, tahıllar ve baklagillerdir. Kazakistan'dan ithalatı ise rafine bakır, işlenmemiş çinko, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlardır. 2022 yılı sonu itibarıyla Türkiye'den Kazakistan'a yapılan doğrudan yatırımlar 1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Türkiye'nin Kırgızistan ile ilişkileri, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizması çerçevesinde kurulan stratejik ortaklık düzeyindedir. Ülkeler arasındaki karşılıklı ticarette hedef, ticaret hacmini 1 milyar ABD dolarına çıkarmaktır. Türk ihracatının ilk üç kalemini mücevherat, tekstil ürünleri ve otomobil yedek parçaları oluştururken, ithalatta altın, pamuk ve bakliyat öne çıkmaktadır. Kırgızistan'a Türk yatırım akışı 55 milyon ABD doları (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerine göre) olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, 2003-2023 yılları arasında Türkiye'deki Kırgız yatırımları yaklaşık 5 milyon ABD dolarıdır.

SONUÇ

Sonuç olarak, TÜRKPA üyesi ülkeler arasında yüksek ticaret potansiyeli olduğu unutulmamalıdır. Devlet Başkanları toplantılarında her zaman bu konuya değinmektedir. Hükümetler bu potansiyeli geliştirmek için her türlü çabayı göstermektedir. Ticaret cirosunu geliştirmek için özel önlemler alınmaktadır. Her üye ülkenin bu alanda kendi ortak ve özgün deneyimi bulunmaktadır, bu nedenle TÜRKPA üyesi devletler arasında daha fazla işbirliği, TÜRKPA bölgesinde kalkınmanın rasyonel yönlerini canlandırmayı ve geliştirmeyi amaçlamalıdır.

Bu bağlamda, TÜRKPA bölgesindeki ticaret evlerinin, üye ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesine olumlu katkısı olmaktadır. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi için ticaret evlerinin rolü çok önemlidir. Ticaret evleri, üreticiler ve tüketiciler arasında aracı görevi görerek mal ve hizmetlerin daha hızlı hareket etmesini kolaylaştırmaktadır. Ticaret evlerinin en önemli avantajlarından biri, üreticileri alıcılarla buluşturarak üreticilerin kendi başlarına yapabileceklerinden çok daha geniş bir müşteri tabanına erişmelerini sağlamalarıdır. Bu ilişkiler sayesinde ticaret evleri, üreticiler için satışların artırmalarına ve işletmelerini büyütmelerine yardımcı olabilir. Ticaret evleri, mal ve hizmetleri tanıtmak için zengin deneyime ve gerekli kaynaklara sahiptir. Faaliyet gösterdikleri piyasalar hakkında derin bir anlayışa sahiptirler ve tüketici eğilimleri, fiyatlar ve lojistik hakkında değerli bilgiler sağlayabilirler. Bunlara ek olarak, ticaret evleri genellikle üreticilerin

faaliyetlerini iyileştirmelerine ve işletmelerini geliştirmelerine yardımcı olabilecek finans, teknoloji ve diğer kaynaklara erişime sahiptir.

Bunun dışında, altyapı ve ulaşımın ticaret ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde ana faktörler olduğu unutulmamalıdır. TÜRKPA bölgesinde güvenilir ve emniyetli transit koridorlarının geliştirilmesi, bu güzergahlar boyunca modern altyapının inşa edilmesi, yük ve insan taşımacılığı arasında sürekli bir bağlantı oluşturulması, TÜRKPA üyesi ülkeler için stratejik öneme sahip bir proje olarak değerlendirilmelidir. Her üye ülke, TÜRKPA bölgesindeki transit koridorların gelişmişlik düzeyini küresel gereksinimlere göre yükseltmek ve verimliliklerinin artırılmasına katkıda bulunmak için çaba göstermelidir. Bu noktada, TÜRKPA üyesi ülkeler arasında karma taşımacılığın teşvik edilmesini ve bu alandaki yasal çerçevenin güçlendirilmesini sağlayan "Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması", "Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Kurulması Anlaşması", Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi ve Ulaştırma Bağlantı Programı ekonomik bağların güçlendirilmesi için gerekli yoğunluğu sağlayacaktır.

Dijital teknolojiler ve yapay zekâ alanındaki işbirliği TÜRKPA bölgesinde büyük beklentileri beraberinde getirmektedir. Gelecekte bu alanların sadece bireysel endüstrileri değil, tüm dünyanın teknolojik ilerlemesini belirleyeceği görülmektedir. Hazar Denizi'nin dibinde bir fiber optik iletişim ağının inşası, TÜRKPA bölgesindeki transit trafik için alternatif bir güzergâh oluşturacak ve dünya standartlarında veri lojistiği alanında TÜRKPA üyesi ülkelerinin konumunu önemli ölçüde güçlendirecektir. Buna ek olarak, bu projenin hayata geçirilmesinin bir bileşeni olarak, bir hiper otoyol veya yeni veri merkezlerinin inşası gibi diğer büyük altyapı projelerinin ortaya çıkmasına imkan verecektir. Bu tür projelerin geliştirilmesinin bir sonucu olarak, TÜRKPA bölgesi büyük uluslararası aktörler için ilgi çekici ve umut verici hale gelecek ve böylelikle bölgede dijital işletmelerin gelişimi için yeni fırsatlar yaratacaktır. Proje, yeni bir dijital telekomünikasyon koridorunun oluşturulmasını hızlandırmak için itici bir güç görevi görecek, yüksek hızlı ve güvenli veri iletim altyapısı daha yüksek gelişim seviyesine ulaşmakta yardımcı olacak, ayrıca ticareti ve diğer bağları güçlendirecektir.